

**ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ**

УДК 159.9.01

**Тапалова О.Б.**<sup>°</sup>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, докторант

**МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ: ФЕНОМЕН, ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРОБЛЕМИ**

У статті розглянуто сучасні уявлення про мотивацію досягнення, а також пов'язані з цим конструктом дослідження. Виокремлено проблеми, що постають у дослідженнях мотивації досягнення. Проаналізовано результати досліджень, які не знайшли широкого відображення у вітчизняній психологічній літературі.

**Ключові слова:** мотивація досягнення, мотивація уникнення невдачі, вивчена безпорадність, імпліцитні теорії інтелекту, самоефективність, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація

В статье рассмотрены современные представления о мотивации достижения, а также связанные с этим конструктом исследования. Определены проблемы, которые возникают в исследованиях мотивации достижения. Проанализированы результаты исследований, не нашедших широкого отражения в отечественной психологической литературе.

**Ключевые слова:** мотивация достижения, мотивация избегания неудачи, выученная беспомощность, имплицитные теории интеллекта, самоэффективность, внутренняя мотивация, внешняя мотивация

The article describes the modern ideas of achievement motivation, as well as the related with this construct researches. The problems that arise in studies of achievement motivation are identified. The results of studies that have not found wide reflection in domestic psychological literature are analyzed.

**Keywords:** achievement motivation, motivation of avoiding failure, learned helplessness, implicit theories of intelligence, self-efficacy, intrinsic motivation, extrinsic motivation

**Актуальність дослідження.** Проблема мотивації, в тому числі, мотивації досягнення, належить до актуальних проблем психології, оскільки, по суті, об'єднує комплекс спонукальних чинників, безпосередніх «рушіїв» діяльності. Без них будь-яка діяльність залишається нездійсненою. Особливої актуальності ця проблема набуває у разі недостатності мотивації досягнення або спотворення компонентів мотивації із-за психологічних труднощів, психічної патології тощо.

Дослідження мотивації досягнення займають значне місце у роботах вітчизняних і зарубіжних психологів. В першу чергу, це роботи Т.О. Гордєєвої, М.Ш. Магомед-Емінова, А. Мехрабіана, Г. Мюррея, М. Селігмана, Х. Хекхаузена, К.А. Хеллера, R.L. Helmreich, J.T. Spence, W.E. Beane, G.W. Lucker, K.A. Matthews та ін.

**Метою** даної статті є розгляд сучасних уявлень про мотивацію досягнення, а також пов'язаних з цим конструктом досліджень і проблем.

Мотивація досягнення є одним з основних за значимістю для людської діяльності видом мотивації. При цьому під мотивацією в цілому розуміється конструкт, використовуваний для розуміння і пояснення причин, спрямованості та механізмів здійснення поведінки людей. Мотивація досягнення розуміється багатьма авторами як мотивація, спрямована на краще виконання діяльності, орієнтованої на досягнення деякого результату, до якого може бути застосований критерій успішності [1]. Як правило, йдеться про досягнення максимально гарних результатів у важливій для людини сфері діяльності.

Традиційні теорії мотивації досягнення акцентували увагу на двох основних аспектах проблеми: власне аспект мотивації досягнення і конкуруючий аспект, пов'язаний з мотивацією уникнення неуспіху [1, 3]. У структурі мотивації виділяються специфічні складові, стадії тощо. Не зупиняючись детально на відомих підходах до розуміння феномена мотивації досягнення, зосередимо увагу на менш відомих теоріях.

Серед сучасних теорій мотивації заслуговує уваги атрибутивна теорія Б. Вайнера [9]. У цій теорії увагу сфокусовано на способах осмислення і пояснення людиною того, що з нею відбувається. Йдеться про те, що на мотивацію людей визначальною мірою впливають їх уявлення і переконання.

Б. Вайнер, відштовхуючись від отриманих бихевіористами результатів, що свідчать про різницю в діях тварин і людей у відповідь на припинення дії стимулу, дійшов висновку, що важливе значення має те, що люди, на відміну від тварин, по-різному пояснюють припинення підкріплення. Люди, які вважають, що причина припинення стимулювання носить тимчасовий характер, наприклад, вважаючи, що зламалося обладнання, продовжують виконувати дії, необхідні для отримання винагороди. Водночас люди, які вважають причину припинення постійною, наприклад, вважаючи, що експериментатор вирішив припинити винагороду, припиняють спроби виконання.

В експериментальному дослідженні Вайнер і Кукла [1] виявили, що люди з високою (результуючою) мотивацією досягнення сприймають успіх як зв'язаний зі здібностями і зусиллями, а невдачу - як викликану недоліком зусиль. Індивіди з низькою мотивацією досягнення вважають, що причиною їхнього успіху є міра труднощі задачі (її легкість) або удача, а причиною неуспіху - нестача здібностей. Пояснення невдач в термінах мінливих факторів, таких як випадковість, сприяє більш оптимістичного погляду на майбутнє, ніж пояснення в термінах більш стабільних чинників - наприклад, труднощів задачі або здібностей.

Таким чином, Вайнеру вдалося показати роль каузальних атрибуцій результату діяльності як внутрішніх предикторів очікування успіху. У не менш важливих для розуміння мотивації роботах Селігмана було показано, що досвід тривалого неуспіху є зовнішнім предиктором зниження очікування суб'єкта щодо його майбутньої успішності [8].

М. Селігман пояснює відсутність поведінки, спрямованої на досягнення, через поняття вивченої безпорадності. Це поняття означає психологічний стан, пов'язаний з порушеннями в мотивації і виникає внаслідок пережитого суб'єктом досвіду некерованості важливих життєвих обставин і подій. Вчений продемонстрував феномен вивченої безпорадності в лабораторних

експериментах з собаками. Він описав цей феномен як результат пережитої відсутності залежності між зусиллями тварини і наступними успіхом або неуспіхом.

Пізніше були проведені дослідження, які підтвердили існування феномена вивченої безпорадності у людей [6]. В експериментах, у яких в якості піддослідних були люди, результати практично відтворили результати класичних експериментів Селігмана.

Результати дослідження Хірто показали когнітивну природу безпорадності у людей і підтвердили висновки Селігмана про те, що безпорадність відображає віру суб'єкта в ступінь ефективності його відповідей. Люди, у яких сформована вивчена безпорадність, не вірять, що їхні відповіді можуть вплинути на неприємні події, в той час як люди, яких не навчали бути безпорадними, вірять, що їхні відповіді впливають на припинення цих подій. Селігман дійшов висновку, що вивчена безпорадність характеризується проявом трьох видів дефіциту: 1) нездатність діяти (ініціювати відповіді), 2) нездатність навчатися і 3) емоційні розлади.

На відміну від Вайнера, Селігман звернув увагу на те, що інтерпретація індивідом своїх успіхів і невдач може бути різною. Більшою мірою це відноситься до людей з високою мотивацією досягнення. Атрибуція за рахунок постійних факторів, наприклад здібностей, в разі успіху добре поєднується у них з атрибуцією за рахунок тимчасових факторів, наприклад нестачі зусиль, у разі невдачі. Атрибуція за рахунок широких (універсальних) чинників у випадку удачі може поєднуватися з атрибуцією за рахунок конкретних факторів у разі невдачі (наприклад, провал на іспиті, бо «викладач Н. нечесний»). Також Селігман виявив, що використання внутрішніх причин для пояснення власних успіхів (наприклад, «я розумний») може поєднуватися з використанням зовнішніх - при невдачі («ти дурний»).

Селігман ввів поняття стилю пояснення, який описується за допомогою трьох параметрів: сталість, широта і персоналізація. Перша характеристика має відношення до пояснення причин подій, що відбуваються з індивідом, постійними або тимчасовими факторами. Друга характеристика має відношення до ступеня універсальності оцінки індивідом подій, що з ним відбуваються: чи схильний він до надмірного узагальнення, чи, навпаки, до специфічного, конкретного розгляду окремо взятих ситуацій. Третя характеристика має відношення до пояснення причин неприємних подій через звинувачення себе чи інших людей і обставин.

Таким чином, виходить два основних стилі пояснення: песимістичний і оптимістичний. Песимістичний стиль пояснення характеризується поясненням несприятливих подій особистими характеристиками, постійними і загальними, а оптимістичний стиль - зовнішніми, тимчасовими і конкретними. При цьому хороші події в песимістичному стилі пояснення бачаться як тимчасові, конкретні (локальні) і викликані зовнішніми причинами («просто пощастило»), в оптимістичному стилі - як постійні, універсальні і викликані особистісними причинами (наприклад, наявністю здібностей). Виявлено, що при депресії людина, як правило, пояснює невдачі постійними і загальними причинами.

К. Двек і А. Бандура [5] виявили, що не всі люди сприймають здібності подібним чином, розуміючи під цією атрибуцією результатів діяльності щось стабільне і незмінне, як це впливало зі схеми Б. Вайнера. Вони виділили два

типи імпліцитних теорій інтелекту - теорії заданості (entity theories) і теорії прирощення (incremental theories).

Дані теорії задають протилежні гіпотетичні полюси, в реальності ж люди думають про інтелект як про результат дії обох факторів, зусиль і здібностей.

Виявилося, що інтуїтивні теорії інтелекту впливають на постановку життєвих і навчальних цілей. Ті, хто вважає, що їх здібності стабільні й незмінні, схильні до постановки результативних цілей і прагнуть будь-що отримати позитивну оцінку своїм умінням з боку оточуючих і уникнути негативної оцінки своєї компетентності. В рамках даної цільової орієнтації високі зусилля, демонстровані суб'єктом, негативно пов'язані з рівнем задоволеності, оскільки саме зусилля розглядається як показник низьких здібностей. В результаті такої установки, спрямованої на підтримку власної самооцінки, вони проявляють занепокоєння про рівень своїх здібностей, оскільки вірять, що вони є даність, яку не можна змінити і, отже, можна лише намагатися подати їх в можливо більш вигідному світлі.

Ті ж, хто вважає, що їх здібності змінювані, піддаються поліпшенню і тренуванню, навпаки, схильні ставити перед собою навчальні та пізнавальні цілі, тобто вони прагнуть збільшити свою компетентність і майстерність. Вони воліють виконувати нові, важкі й різноманітні завдання. Типова позиція учнів цього типу - «мені важливо чогось навчитися, а не бути першим у класі».

Концепція самоефективності (А. Бандура) - ще один варіант теорії контролю [4], який об'єднав в собі дослідження, що проводилися в рамках концепцій локусу контролю та вивченої безпорадності. Привабливість результату і віра в позитивний результат недостатні для запуску мотивації суб'єкта. Необхідна також віра в свої здібності. Самоефективність полягає в тому, наскільки компетентною почувається людина, виконуючи ту чи іншу справу. Згідно з даними, отриманими Бандурою і його колегами, люди з високою самоефективністю більш наполегливі, краще вчаться, а також володіють великим самоповагою, менш тривожні і менш схильні до депресій.

Бандура описує джерела, механізми самоефективності, її вплив на мотиваційні, когнітивні й емоційні процеси, а також на успішність діяльності. Згідно теорії Бандури, існує чотири джерела самоефективності: досвід власних успіхів, спостереження за чужими досягненнями, вербальні переконання і сприйняття власного емоційного стану. Найбільший вплив на самоефективність має власний досвід успіхів і невдач в спробі досягти бажаних результатів. Цей успіх служить кращим засобом терапії недостатньої самоефективності. Самоефективність зростає також, коли люди спостерігають, як інші успішно справляються з рішенням різних завдань. У той же час, якщо людина спостерігає за тим, як інші, такі ж компетентні люди, неодноразово зазнають невдачі, це може привести до гіршого прогнозу власної здатності.

Третій спосіб, за допомогою якого може бути досягнуто відчуття ефективності, полягає в тому, щоб переконати людину в тому, що вона володіє здібностями, необхідними для досягнення мети. Бандура зазначає, що сила вербального переконання обмежена і пов'язана з усвідомленими статусом і авторитетом того, хто переконує.

Думка індивіда про власні емоційні і фізіологічні стани також може впливати на самоефективність. Оскільки люди судять про свою ефективність також за рівнем емоційної напруги, яка відчувається ними перед обличчям стресових або

загрозливих ситуацій, то будь-який спосіб, який понижує цю напругу, підвищує прогноз ефективності.

Бандура вважає, що самоефективність - це віра індивіда в здатність впоратися з діяльністю, яка веде до досягнення певного результату. На формування уявлень про самоефективність впливають також самооцінка суб'єктом своїх знань, умінь, стратегій подолання стресу. Виділяють рівень, узагальненість і силу самоефективності. Рівень самоефективності відображає варіації завдань різних ступенів труднощі. Під узагальненістю розуміється перенесення уявлень про власну ефективність на інші види завдань. Сила усвідомлюваної суб'єктом ефективності вимірюється через ступінь його впевненості в тому, що він зможе виконати дані завдання.

В літературі в основному робиться акцент на руйнівні наслідки низької самоефективності, проте в даний час її занадто високі значення були визнані в рівній мірі несприятливими. Наприклад, люди з алкогольною та наркотичною залежністю помилково вірять у те, що можуть контролювати свої зловживання («Ще пара ковтків - і я зможу з цим покінчити»), психічно хворі люди також упевнені в тому, що здатні керувати галюцинаціями за допомогою однієї тільки сили волі [2].

А. Бандура припустив, що уявлення про самоефективність впливають на такі мотиваційні показники, як рівень зусиль, наполегливість і вибір завдань. Учні з високим почуттям власної ефективності щодо досягнення навчальних результатів будуть більше і напруженіше працювати, більш активно брати участь у навчальній діяльності та проявляти більшу наполегливість при зустрічі з труднощами, ніж ті, хто сумнівається у своїх здібностях. Ці припущення були доведені в роботах самого Бандури та його колег.

В теорії внутрішньої мотивації, розробленої Е. Десі і його колегою Р. Райаном [7], ставиться питання про те, якими є внутрішні джерела мотивації досягнення. Дана теорія складається з трьох підтеорій, перша з яких носить назву теорії самодетермінації. Спираючись на ідеї гуманістичних психологів та роботи, присвячені важливості такої потреби як прагнення до контролю та управління, Десі постулював існування трьох базових потреб: в самодетермінації, компетентності та у стосунках з іншими людьми. Згідно Десі, ці психологічні потреби є вродженими, базовими. Потреба в самодетермінації (в автономії) включає прагнення самостійно контролювати власні дії та поведінку, бути їх ініціатором. Потреба в компетентності включає розуміння того, як досягти різних зовнішніх і внутрішніх результатів і бути ефективним. Нарешті, потреба в пов'язаності (relatedness) включає встановлення надійного та такого, що задовольняє індивіда, зв'язку з іншими людьми.

Друга підтеорія носить назву теорії когнітивної оцінки. Перше положення цієї теорії стосується переживання автономії, яке є найбільш важливим, визначальним для внутрішньої мотивації.

Друге положення стосується впливу зовнішніх факторів на внутрішню мотивацію і задоволення потреби в компетентності. Те, яка з потреб виступить на перший план, залежить, по-перше, від індивіда, а по-друге, від ситуації.

Третє положення стосується динамічних впливів на мотивацію, конкурентності двох вищевказаних потреб. Подія зовнішнього середовища може розрізнятися за тим, наскільки вона є або сприймається як контролююча, така, що

інформує, чи амотивуюча. Саме сенс, приписуваний суб'єктом події, впливає на внутрішню мотивацію. Контролюючими є події, які сприймаються суб'єктом як примус думати, відчувати або вести себе строго певним чином. Інформуючими є події, які сприймаються суб'єктом як такі, що надають свободу вибору і постачають інформацією щодо ступеня ефективності діяльності. Нарешті, амотивуючими є події, які сприймаються як такі, що не містять інформації про ступінь успішності виконання діяльності, так що не можуть бути задоволені ні потреба в компетентності, ні потреба у контролі або особистісній причинності.

Десі та Райан показали, що на внутрішню мотивацію негативно впливають зовнішні чинники, які не сприяють задоволенню потреб суб'єкта в автономії, компетентності, а також пов'язаності з іншими людьми, і покликані його контролювати, такі як нагороди, грошові оплати, призи, премії, різного роду оцінки діяльності. У якості факторів, що підривають внутрішню мотивацію, також можуть виступати змагальна ситуація, терміни закінчення діяльності, нав'язані цілі, контролюючий стиль навчання і виховання, негативний зворотний зв'язок, а також повна відсутність зворотного зв'язку.

До стимулюючих внутрішню мотивацію факторів Десі і Райан відносять фактори, що сприяють задоволенню потреб суб'єкта в автономії, компетентності та пов'язаності. Зокрема, до них відносяться можливість вибору (наприклад, типу завдання, рівня його труднощі, часу рішення), позитивний зворотний зв'язок, заснований на результаті діяльності, а також характеристики самої діяльності (оптимальний рівень її складності) і ситуації її реалізації (інформуючий стиль навчання).

Третя підтеорія - теорія інтрінсивної мотивації - присвячена процесу інтерналізації зовнішньої (екстрінсивної, в термінах Десі, тобто «сторонньої» по відношенню до суб'єкта дії) мотивації, її спонтанності і стилям саморегуляції. Відомо, що внутрішня мотивація має місце тоді, коли людина щось робить просто тому, що ця діяльність приносить їй задоволення.

Внутрішній мотивації притаманне відчуття власного вибору, а також задоволення і радість від виконуваної діяльності. Тільки вона показує зв'язок з досягненнями (і негативну кореляцію з тривожністю).

Е. Десі і його колеги виділили і описали особливий тип зовнішньої мотивації – такої, що йде від самого суб'єкта. Вона є зовнішньою, оскільки виконувана діяльність не представляє для суб'єкта мети і цінності сама по собі. Різні підвиди зовнішньої мотивації відрізняються за тим, як вони впливають на успіх у продуктивній діяльності і як вони пов'язані з емоційними і когнітивними компонентами мотивації.

**Висновки.** Таким чином, на сьогоднішній день існує досить багато теоретичних та експериментальних даних, які висвітлюють розуміння феномену мотивації досягнення. Кожна з розглянутих теорій містить узагальнення емпіричних досліджень та вносить свій внесок у розвиток уявлень про цей важливий конструкт. Вектором наших подальших досліджень є побудова моделі мотивації досягнення у нормі та при психічній патології.

#### **Список використаних джерел**

1. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения. Учебное пособие / Т. О. Гордеева. – М. : Смысл ; Изд. центр «Академия», 2006. - 333 с.

2. Мак-Маллин Р. Практикум по когнитивной терапии : Пер. с англ. / Р. Мак-Маллин – СПб. : Речь, 2001. – 560 с.
3. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. - СПб. : Речь, 2001. – 256 с.
4. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavior change / A. Bandura // Psychological Review. – 1977. – Vol. 84. – P. 191-215.
5. Chiu C. Toward an integrative model of personality and intelligence: a general framework and some preliminary steps / Chiu C., Hong Y., Dweck C.S. // Personality and Intelligence / R.J. Sternberg, P. Ruzgis (Eds.). – New York : Cambridge University Press, 1994. – P. 104-134.
6. Hiroto D. S. Locus of control and learned helplessness / D. S. Hiroto // Journal of Experimental Psychology, 1974. – Vol. 102. – P. 187-193.
7. Ryan R. M. Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions / Ryan, R. M., & Deci, E. L. // Contemporary Educational Psychology, 2001. – Vol. 25. – P. 54-67.
8. Seligman M.E. Explanatory style and depression / Seligman M.E., Nolen-Hoeksema S. // Psychopathology : An interactional perspective / D. Magnusson, A. Ohman (Eds.). Orlando (FL) : Academic Press, 1987. - P. 125-139.
9. Weiner B. An attributional analysis of achievement motivation / Weiner B., Kukla A. // Journal of Personality and Social Psychology, 1970. – Vol. 15. – P. 1-20.

Отримано 08.09.2014 р.

УДК 159.922

**Траверсе Т. М.<sup>°</sup>**

---

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет психології , кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології

---

## **ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ: ЗДБУТКИ, МОЖЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ**

*У статті йдеться про здобутки сучасної психології загалом та політичної психології зокрема щодо розроблення проблеми політичного мислення. Розглядаючи історію вивчення політичного мислення, виокремлено підходи, які мають різне дисциплінарне походження, будучи запозиченими із філософії, політичної науки, соціології та ін. Йдеться про описовий, соціально-психологічний та логіко-процесуальний підходи.*

**Ключові слова:** політичне мислення

*В статье рассматриваются достижения современной психологии вообще и политической психологии в частности относительно разработки проблемы политического мышления. Рассматривая историю изучения политического мышления, выделено подходы, которые имеют разное дисциплинарное происхождение, будучи экстраполированными из философии, политической науки, социологии и др. Речь идёт об описательном, социально-психологическом и логико-процессуальном подходах.*

**Ключевые слова:** политическое мышление

*In the article presented modern psychology in general and political psychologists in particular in relation to development of problem of the political thinking. Examining history of study of the political thinking, approaches that have a different disciplinary origin are distinguished from philosophy, political science, sociology etc. Examined of about descriptive, socially-psychological and logic-processsing approaches.*

**Keywords:** political thinking